

Oplegger Brabantse Dorpenstrategie

Versie

4 september 2025

Gemaakt door

De Zwarte Hond (info@dezwarthond.nl)

Ilke Klasen

Daan Zandbelt

Opdrachtgevers

Regio West-Brabant, Stedelijke Regio Breda-Tilburg, Stedelijke Regio 's-Hertogenbosch en Metropoolregio Eindhoven

Bestuurlijk trekkers

René Lazeroms (namens Regio West-Brabant)

Hans Tanis (namens Stedelijke Regio Breda-Tilburg)

Antoinette Maas (namens Stedelijke Regio 's-Hertogenbosch)

John Bankers (namens Metropoolregio Eindhoven)

Introductie

Een dorp is iets bijzonders

Dorpen hebben kwaliteiten die hoog gewaardeerd worden. Een dorp biedt een rustige, vaak vertrouwde woonomgeving, heeft een compact karakter en een menselijke maat en schaal. Een dorp biedt lokale voorzieningen op loop- of fietsafstand. Er heerst meestal een sterk gevoel van gemeenschap, mensen kennen elkaar en staan voor elkaar klaar. Vaak is een dorp bovendien omgeven door prachtige natuur of (agrarisch) groen. In een wereld die steeds sneller en individualistischer wordt, vormen dorpen een waardevol tegenwicht. Ze herinneren ons eraan dat we sterker staan als we samenwerken, en dat kleine dingen een groot verschil kunnen maken. Deze bijzondere (leef-)kwaliteiten moeten we koesteren, zodat ook toekomstige generaties kunnen profiteren van en voortbouwen op deze karakteristieke leefomgevingen.

Brabantse Dorpenstrategie

De leefbaarheid en vitaliteit van dorpen staat onder druk. Dit komt door een samenloop van demografische, economische en maatschappelijke trends die elkaar versterken. Huishoudens worden kleiner. Steeds meer mensen wonen alleen, er zijn minder gezinnen met kinderen, en jongeren trekken vaker naar steden voor studie of werk. Daarnaast zijn mensen dankzij digitalisering en betere mobiliteit minder afhankelijk van hun directe omgeving: ze kopen online, werken elders en sporten buiten het dorp. Deze trends leiden ertoe dat er meer huizen nodig zijn voor hetzelfde aantal mensen en het draagvlak voor voorzieningen daalt. In sommige dorpen betekent dit het verlies van een basisschool of het verdwijnen van de buurtwinkel – cruciale

plekken voor een levendig dorp. Een andere belangrijke trend is de individualisering van de samenleving en daarmee afnemende onderlinge betrokkenheid. De sociale samenhang in dorpen staat onder druk.

Naast deze drie grote trends spelen nog meer urgente vraagstukken. Denk aan vergrijzing, de behoefte aan passende woningen voor jong en oud, de vereiste aandacht voor kwetsbare groepen, het versterken van lokale gemeenschappen, bedrijvigheid en ondernemerschap, de opgave om dorpen groener en duurzamer bereikbaar te maken, en het behoud van de eigenheid van dorpen. Het is slechts een greep uit alles wat er speelt. Al deze vraagstukken vragen om aandacht, ruimte en samenwerking - tussen de dorpen en met de steden. Bovendien hangt alles met elkaar samen. Dat maakt het complex, maar het biedt ook kansen. Door samenhang te zien, zijn slimme oplossingen mogelijk.

Daarom is er gewerkt aan de Brabantse Dorpenstrategie. Een soort toolbox met instrumenten en inspiratie voor iedereen die werkt aan leefbare en vitale dorpen. Instrumenten die recht doen aan de menselijke maat, de dorpse schaal en de unieke eigenschappen van de dorpen. Ondersteund met concrete praktijkvoorbeelden. Want als Brabantse dorpen kom je verder door met elkaar kennis en ervaring uit te wisselen, van elkaar te leren en door samen te werken aan de uitdagingen van vandaag en morgen.

Dorpen als onderdeel van een groter systeem

De provincie Noord-Brabant kenmerkt zich door haar verscheidenheid aan landschappen en mozaïek van buurtschappen, kleine kernen, dorpen,

middelgrote en grote steden. Deze schakering vormt een samenhangend geheel waarin stad en dorp elkaar nodig hebben. Dorpen bieden onder andere ruimte, gemeenschapszin, voedselproductie, recreatie en nabijheid tot natuur, terwijl steden werkgelegenheid, hoger onderwijs, zorg en stedelijke voorzieningen concentreren. De steden kunnen niet zonder hun dorpen en de dorpen niet zonder hun stad. Mede door de diversiteit van landschappen en woonmilieus kent de provincie een aantrekkelijk leef- en vestigingsklimaat. Die diversiteit is essentieel voor een goed functionerende, robuuste en inclusieve provincie.

Om dit waardevolle mozaïek te behouden en te versterken, is aandacht voor de dorpen net zo cruciaal als voor de steden. Gezamenlijke inzet en samenwerking zijn essentieel om de samenhang en kwaliteit van het geheel te waarborgen.

Woningbouw als hefboom

Woningbouw en verdichting kunnen worden ingezet als hefboom om ook andere dorpse opgaven aan te pakken. Het dient dan als investeringsmotor voor bijvoorbeeld het verbeteren, vergroenen en klimaatbestendig maken van de openbare ruimte. Daarnaast kan doorstroming gefaciliteerd en de woningvoorraad gediversifieerd worden door de juiste woningen toe te voegen. In dorpen gaat het dan met name om het bouwen van niet al te grote, betaalbare woningen in het hart van de (dorps-)gemeenschap die aantrekkelijk zijn voor zowel oudere als jongere dorpsbewoners, en om het realiseren van nieuwe woonvormen om in veranderende woonbehoeften te voorzien. Met deze woningen worden jongeren aan het dorp gebonden, wat goed is voor de demografische samenstelling, de sociale gemeenschap én de lokale werkgevers. Verhuizende ouderen maken bestaande woningen vrij voor nieuwe huishoudens, waardoor de woningvoorraad efficiënter wordt benut. Hiervoor hoeven bovendien lang niet altijd nieuwe woningen gebouwd te worden; de bestaande voorraad kan vaak beter benut worden door bijvoorbeeld transformatie, woningsplitsen en optoppen. Verdichting in het dorpshart kan tevens ingezet worden om voorzieningen sterker te maken doordat de afzetmarkt groeit. Ook kunnen inwoners makkelijker lopend, met de fiets of het ov hun dagelijkse bestemmingen bereiken wanneer deze dichterbij zijn. Door duurzame mobiliteit te stimuleren is bovendien minder ruimte nodig voor auto's waardoor ruimte vrijkomt voor aangename wandel- en fietspaden, vergroening, klimaatadaptatie en verblijfsplekken - wat de leefomgeving aantrekkelijker, gezonder, socialer én veiliger maakt.

Hoewel woningbouw een krachtig instrument is om de leefbaarheid en vitaliteit van dorpen

te versterken, is het niet de enige oplossing. De toolbox bevat dan ook een breed scala aan oplossingsrichtingen om dorpse opgaven aan te pakken.

Twee fasen in twee rapporten

De Brabantse Dorpenstrategie is ontwikkeld in twee fasen, elk vastgelegd in een afzonderlijk rapport. In de eerste fase is onderzocht en gedefinieerd wat de opgaven zijn op het gebied van leefbaarheid en vitaliteit in de dorpen. In de tweede fase is de toolbox opgesteld met instrumenten die bijdragen aan de instandhouding en versterking van de leefbaarheid en vitaliteit in de dorpen.

Fase 1 - Ontdekken (rapport 1)

In rapport 1 worden de gebruikte definities van leefbaarheid en vitaliteit toegelicht, de belangrijkste opgaven in de dorpen geïdentificeerd, en een globale datagedreven analyse van de situatie in de dorpen in Noord-Brabant gepresenteerd.

Om de opgaven in de dorpen goed te kunnen duiden, is het belangrijk om eerst helder te hebben wat we onder leefbaarheid en vitaliteit verstaan. Hoewel leefbaarheid en vitaliteit veelgebruikte begrippen zijn, ontbreekt vaak een eenduidige definitie. Daarom zijn definities opgesteld die binnen de dorpenstrategie en de globale datagedreven analyse worden gehanteerd:

Een dorp is (ruimtelijk-economisch) vitaal als er voldoende voorzieningen en werkgelegenheid aanwezig en bereikbaar zijn, en bewoners voldoende draagvlak vormen voor die aanwezigheid.

Leefbaarheid is de mate waarin de omgeving aansluit bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld.

Verder zijn in fase 1 samen met regionale werkgroepen de grootste opgaven in de Brabantse dorpen geïdentificeerd. De grote diversiteit aan opgaven is geordend in acht categorieën:

1. Woningvoorraad
2. Voorzieningen
3. Economie
4. Mobiliteit en bereikbaarheid
5. Groene en gezonde leefomgeving
6. Veilige en sociale leefomgeving
7. Dorpse ruimtelijke kwaliteit
8. Lokale betrokkenheid

Het zijn typische opgaven die spelen in de dorpen. Dat betekent echter niet dat elke opgave in elk dorp voorkomt; welke opgaven relevant zijn, verschilt per dorp.

Dorpen hebben generieke kenmerken, maar zijn tegelijkertijd elk uniek. Elk dorp heeft een unieke identiteit en geschiedenis. Verschillen in landschapstype, cultuur, grootte, ruimtelijke structuur, aanwezigheid van voorzieningen, economische activiteiten en nabijheid tot stad maken elk dorp anders. Om grip te krijgen op deze diversiteit en de bijbehorende opgaven, is een globale datagedreven analyse uitgevoerd. Door de vitaliteit en leefbaarheid van dorpen in kaart te brengen, worden onderlinge verschillen zichtbaar. Op basis van deze verschillen kan worden bepaald waar extra aandacht of investeringen nodig zijn, en op welk gebied. In deze analyse zijn voor elk dorp drie eindscores vastgesteld: zelfstandige vitaliteit, verbonden vitaliteit en leefbaarheid. De indicatoren die aan deze scores ten grondslag liggen worden toegelicht en visueel weergegeven in kaarten.

Fase 2 - De toolbox (rapport 2)

In fase 2 is de toolbox opgesteld: een soort gereedschapskist met instrumenten (zijnde oplossingsrichtingen) die bijdragen aan de instandhouding en versterking van de leefbaarheid en vitaliteit in de dorpen. Ze biedt inspiratie voor iedereen die werkt aan leefbare en vitale dorpen, met oog voor menselijke maat en unieke dorpse kenmerken. Daarnaast helpen de instrumenten om doordachte keuzes te maken en om opgaven waar al aan gewerkt wordt aan elkaar te verbinden of te versnellen. Door verschillende opgaven met elkaar te verbinden ontstaat meerwaarde. Deze integrale benadering is een belangrijk onderdeel van de toolbox en wordt op inspirerende wijze verbeeld in acht verhaallijnen. De toolbox is niet gevuld met schroevendraaiers, maar met multitools: instrumenten die meerdere opgaven tegelijk kunnen aanpakken.

Elk instrument in de toolbox wordt beschreven aan de hand van het doel, de hoofdoopgave die wordt aangepakt, de koppelkansen, wie het initiatief moet nemen (bv. de gemeenschap, gemeente, woningcorporatie of ontwikkelaar), welke partners betrokken moeten worden, en de typische locatie in het dorp waar het instrument toepasbaar is. Daarnaast worden de instrumenten rijk geïllustreerd met praktijkvoorbeelden, zodat er van elkaar geleerd kan worden. Wel vraagt elke toepassing om maatwerk, afgestemd op de specifieke context van het dorp.

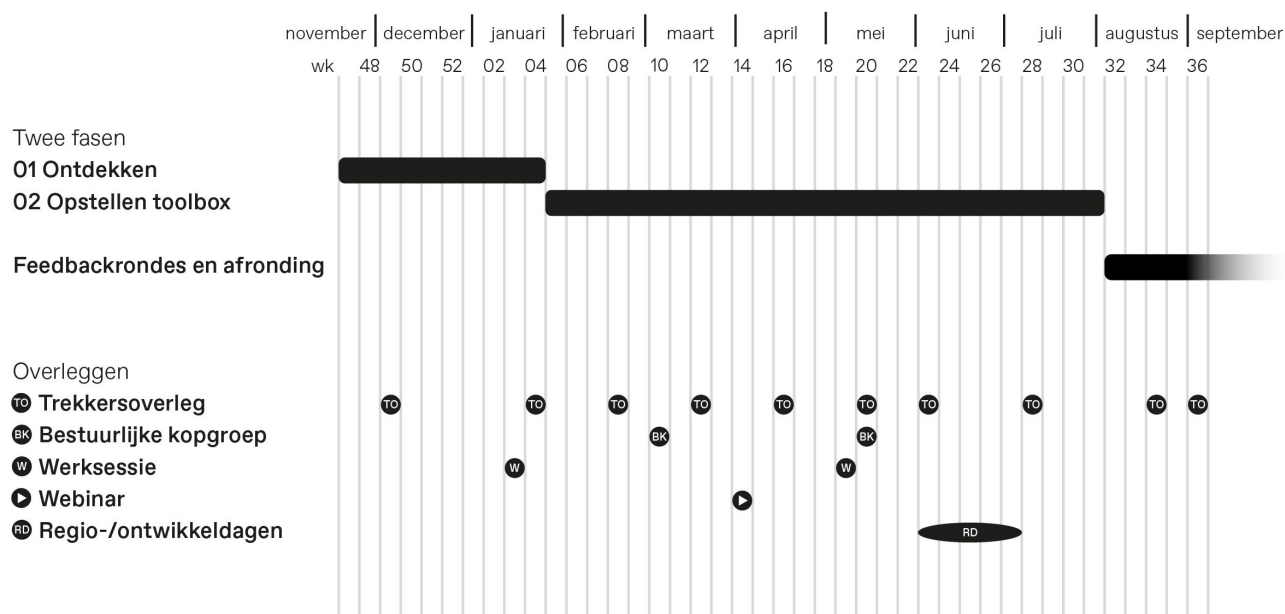
Om de instrumenten beter voorstelbaar te maken, zijn acht verhaallijnen opgesteld. Dit zijn acht inspirerende verhalen aan de hand van acht Brabantse dorpen, waarin uiteen wordt gezet hoe je vanuit een van de hoofdoopgaven kunt werken aan alle (hoofd-)opgaven en de vitaliteit van een dorp als geheel. De bestaande dorpen en hun ruimtelijke structuur vormen de basis voor de verhaallijnen, die zijn aangevuld met fictieve elementen en situaties om rijke, verbeeldingsvolle verhaallijnen te creëren. Elk verhaal is uitgebreid geïllustreerd met instrumenten uit de toolbox en concrete praktijkvoorbeelden.

Het doorlopen proces

De dorpenstrategie is ontwikkeld in twee fasen, elk afgerond met een rapport.

- Fase 1 - Ontdekken: definities, identificatie van grootste opgaven en globale datagedreven analyse
- Fase 2 - De toolbox

De dorpenstrategie is opgesteld in samenwerking met de vier Brabantse regio's (Regio West-Brabant, Stedelijke Regio Breda-Tilburg, Stedelijke Regio

's-Hertogenbosch en Metropoolregio Eindhoven) en de provincie Noord-Brabant. Gedurende het proces is op verschillende momenten en manieren input opgehaald bij betrokken partijen.

Deskresearch

Om een goed beeld te krijgen van de situatie in Brabantse dorpen en om de begrippen leefbaarheid en vitaliteit te duiden, is een inventarisatie gemaakt van bestaande documenten. De *Verstedelijkingsstrategie Brabant 2040* en het *Ontwikkelperspectief Stedelijk Brabant 2040* vormden het startpunt. De dorpenstrategie is immers een uitvoeringsafspraken binnen de *Uitvoeringsagenda NOVEX Stedelijk Brabant (oktober 2024)*. Daarnaast is een grote verscheidenheid aan lokale ontwikkelstrategieën, woononderzoeken, ambitiedocumenten en dorpsvisies geraadpleegd. Ook zijn onderzoeksrapporten over de leefbaarheid en vitaliteit van kernen bestudeerd.

Vierwekelijks trekkersoverleg

Elke vier weken vond een bovenregionaal trekkersoverleg plaats om de voortgang te bespreken, informatie uit te wisselen, bij te sturen en werksessies en bestuurlijke bijeenkomsten voor te bereiden. Deelnemers waren De Zwarte Hond, de provincie en de regionale ambtelijke trekkers.

Bestuurlijke kopgroep

Er vonden twee overleggen plaats met de bestuurlijk trekkers: op 10 maart 2025 en 15 mei 2025. In maart werd het plan van aanpak besproken en de tussentijdse bevindingen gepresenteerd. In mei volgde een statusupdate, werd het proces en de gewenste eindproducten besproken en zijn de bestuurlijke regio-/ontwikkeldagen voorbereid.

Werksessie 1 - 14 januari 2025

In januari is een werksessie georganiseerd met de regionale werkgroepen (ambtelijke vertegenwoordiging van de vier regio's). De werksessie bestond uit: (1) introductie van de dorpenstrategie en plan van aanpak, (2) bespreken van definities, (3) bespreken PvA voor de globale datagedreven analyse, (4) ophalen welke opgaven er in de regio's spelen, en (5) brainstormen over manieren om de opgaven aan te pakken a.d.h.v. voorbeelden. Deze werksessie leverde veel waardevolle input voor fase 1.

Webinar 1 - 1 april 2025

In april is een webinar georganiseerd om alle regio's, gemeenten en waterschappen te informeren over de dorpenstrategie en de eerste bevindingen. Deelnemers zijn actief bevraagd over de dorpsvraagstukken die hen bezighouden en over de plekken waar hun zorgen het grootst zijn. Daarnaast hebben zij een waardevolle bijdrage geleverd

aan het opstellen van een longlist met mogelijke instrumenten voor de toolbox. Uiteraard konden deelnemers al hun vragen stellen, die tijdens het webinar of achteraf via een Q&A-document zijn beantwoord.

Werksessie 2 - 6 mei 2025

In mei is opnieuw een werksessie georganiseerd met de regionale werkgroepen. Tijdens deze tweede werksessie zijn tussentijdse bevindingen gepresenteerd en aangescherpt op basis van feedback. Daarnaast zijn de deelnemers actief aan de slag gegaan met de toolbox: ze onderzochten de potentie van instrumenten en verzamelden praktijkvoorbeelden om deze te illustreren.

College informatiebrief - 24 mei 2025

Ter voorbereiding op de regio-/ontwikkeldagen is eind mei een informatiebrief verstuurd aan de colleges. Hierin zijn zij geïnformeerd over de stand van zaken, tussentijdse bevindingen en het beoogde eindresultaat.

Regio-/ontwikkeldagen - juni/juli 2025

Tijdens de regio-/ontwikkeldagen zijn de bestuurders geïnformeerd over de stand van zaken en het beoogde eindresultaat. Daarnaast zijn korte gesprekken gevoerd over een mogelijk vervolg op deze dorpenstrategie en bovenregionale samenwerking.

Feedbackronde - augustus t/m oktober 2025

In augustus is het concept eindproducten gedeeld met de bovenregionale trekkers. Zij hebben de mogelijkheid gekregen deze met hun achterban te bespreken en feedback te geven. Deze feedback is grondig bestudeerd en op basis daarvan zijn de eindproducten aangescherpt.

Vaststelling en lancering

We werken toe naar de vaststelling van de Brabantse Dorpenstrategie door de stuurgroep NOVEX Stedelijk Brabant en de daaropvolgende lancering, bedoeld om alle geïnteresseerden te informeren over de toolbox en hen te inspireren hiermee aan de slag te gaan. Ter voorbereiding op de vaststelling worden de eindproducten besproken in bestuurlijke overleggen per regio en de bovenregionale bestuurlijke kopgroep. Op basis van deze overleggen en de ontvangen feedback worden de laatste puntjes op de i gezet. De precieze aanpak en planning hiervoor worden nog nader vormgegeven.